

Die teologiese eie-aardigheid van die Nederduitsch Hervormde Kerk: Vrae en nuanses

J P Oberholzer
Universiteit van Pretoria

Abstract

The theological distinctness of the Nederduitsch Hervormde Kerk: Questions and nuances

A survey of past attempts to formulate the theological distinctness of the Nederduitsch Hervormde Kerk van Afrika, with special attention to a change of mode in the face of ecumenical developments since the 1960's. It is shown that there are several streams of theological thought, exemplified by the published work of different theologians. The author's own position is that the reformed heritage compels us to be critical of church thinking and practice: Scripture keeps calling us away from all egotism, all systematism, all overemphasis on creed, all undisciplined acts in life.

1. INLEIDING

Die opdrag wat aanleiding gegee het tot hierdie artikel is: 'Die invloed op en die bydrae van die fakulteit tot die teologiese kenmerke van die Nederduitsch Hervormde Kerk van Afrika'. Hier is sprake van twee entiteite, fakulteit en kerk, 'n invloed en bydrae in een rigting, van fakulteit na kerk, en van teologiese kenmerke van die kerk. Ek veronderstel dat hierdie laaste term te doen het met 'n gesindheid

---

* Voordrag gelewer voor die Predikantevergadering van die Nederduitsch Hervormde Kerk op 8 November 1992.

en klimaat wat die Nederduitsch Hervormde Kerk tipeer, en wat dus as spesifiek Hervormd aangedui word, dinge wat eie is aan hierdie spesifieke kerk, maar dan teologiese dinge. En teologiese dinge beteken: dit wat met God te doen het. Die teologiese kenmerke van die kerk is dan tog dié tiperende wyse waarop die Nederduitsch Hervormde Kerk sy verhouding tot God bely en beleef: sy wyse van erediens hou, sy apostolaat, presbiteraat en diakonaat, en net so belangrik: die priesterskap van die gelowiges. Dit omvat dus die leer en lewe van almal wat tot hierdie kerk behoort: die uitgesproke sowel as die gesimboliseerde denke en gesindheid van elke Hervormer – hoe hy mens voor God is.

Oor die tipies Hervormde geestesklimaat heers daar verskil van mening. Daar is sprake van 'bekommernis by talle predikante en lidmate' oor 'n moontlike 'identiteitsverlies' of 'identiteitskrisis' wat die kerk mag bedreig. Daar word verwys na 'on-Hervormde' optredes tydens die erediens, 'klemtone in die prediking wat sou getuig van 'n teologie wat aan die kerk vreemd is', en 'bedieningspatrone en -strukture wat van elders oorgeneem word'. Hierdie artikel poog om die grondliggende teologiese motiewe wat die kerk onderskei en aan hom sy unieke identiteit verleen, te identifiseer en daaroor te handel. Waar begin 'n mens met so 'n opdrag?

Waar is die besondere teologiese kenmerke van die Hervormde Kerk geformuleer vir verwysing en vergelyking? Of wie is werklik in staat om dit te doen? Ook oor ons tyd kan ons saam met Gisbertus Voetius (1589-1676) sê: 'Hierdie tyd is ryk aan godsdienste maar arm aan vroomheid' (DR I 283, 433). Saam met Isaac da Costa (1798-1860) moet ons teenoor die gees van ons eeu die dienaars van die Woord toeroep:

Heerlik is in hierdie tye u roeping! Heerlike vrugte kan temidde van die dorheid van hierdie eeu op u akkers ryp word! Moet dan nie die wêreld vrees nie maar vrees God, van Wie die wasdom kom. Onthou die bevel wat aan u gegee is om die evangelie te verkondig en om te doop in die Naam van die Vader, die Seun en die Heilige Gees! Moenie terughoudend wees teenoor die Alvoorsienigheid van die Vader en die kruis- en versoeningsdood van die Seun en die alles-dwingende gemeenskap van die Gees nie.

(DR II 496, 155)

Of kom ons luister na Herman Friedrich Kohlbrugge (1803-1875) in 'n brief aan 'n teologiese professor:

Ek verstaan goed wat jy bedoel as jy skryf dat jy deur baie stryd heen 'n teoloog geword het, maar laat jou hemp liewer nie weet jy is 'n teoloog nie, want dan sal hy jou te veel knel en hy knel jou nou al reeds.

Nou ken ek ten dele. Hoeveel is daar wat ons nie weet nie! Om die Here te ken, bring rus en maak ons tevrede met die weë van die Here. Ook al sou ons baie weet, moet ons nog, as dit van die Here is, leer hoe om dit aan ander oor te dra. Daarvoor moet ons ook nog in die diepte neergebuig word....Die drie dae voor Kersfees was ek siek. ....Aan skryf was nie te denke nie. Ek kon ook nie twee sinne bymeekaardink nie. Watter las het op my gedruk! Preek, nagmaal hou, en dan weer twee dae na mekaar preek, en nie weet wat nie, niks het nie; alles was vir my geslote. Ek het daar gelê sonder gevoel, of ek dood was. Teen Saterdagmiddag het ek gebid: 'Laat my net 'n bietjie van u genade smaak dat ek dit aan my broeders kan meedeel'. En tot vandag toe kan die hele gemeente en ek nog vertel van die oorfloedigheid waarmee sovele en ook ek op die feesdae, 31 Desember en 1 Januarie, oorstelp is. Wat het al my wete, al my kennis my toe gehelp? Was ek nie toe 'n jammerlike teoloog nie. Ek kon my in niks behelp nie!....Hoeveel het ek gelees, hoe ywerig gestudeer, en ek gaan daarmee voort! Ek het baie gesien, besonder baie, maar as dit daarop aankom, het ek niks en sien ek niks. Hoe dikwels sit ek nie in my kamer en huil omdat ek so 'n jammerlike dienskneg is en dat ek so niks weet nie.

(DR 518, 589)

En om dan hierdie kort wandeling deur die teologiese evaluering in ons moederkerk af te sluit, veral omdat ons eie Algemene Kerkvergadering pas weer die weg na 'n nuwe kerkorde ingeslaan het, is 'n aanhaling te pas uit die groot O Noordmans se opmerkings in 1955 oor die kerkorde:

Maar ook toe reeds, in die eerste Christelike gemeentes, in die tyd van die eerste liefde, het dit nie sonder gevaar geblyk nie om die Gees aan mense te skenk....Verskeidenheid van gawes, verskeidenheid van bedieninge, verskeidenheid van werkinge, Paulus het daar genoeg probleme mee gehad, veral in die mees geestelike en tegelyk mees vleeslike gemeente van Korintë. Lees maar 1 Kor 12-14 waarin hy 'n eerste kerkorde probeer ontwerp. Die groot gevaar wat hier dreig en waarmee ook die apostel hier te kampe het, is dit, dat die vlees self oor die gees sal beskik....Dit is die groot gevaar vir die kerk op aarde. En dit is die risiko wat God met die kerk neem. Hy laat die koninkryk van die hemel naby kom en dan moet Hy met 'n kerk genoeë neem. Die verskil is dat die kerk altyd meer of minder self oor die Gees beskik. Dit is sy erfsonde waaruit al sy verdere mislukkings voortkom.

...In die koninkryk van God wil Hy ons regeer deur sy Woord en Gees (Sondag 48). En oral en altyd waar ons by hierdie koninkryk agterbly, oral en altyd waar die kerk ontstaan omdat die koninkryk nog nie kom nie, daar ontstaan ook hierdie nuwe erfsonde om self oor die Gees van God te wil beskik. Daarom het al die artikels van Paulus se kerkorde hierdie strekking: om alle genadegawes na dieselfde Gees terug te voer. Die kerk is miskien dan nie so glansryk, so indrukwekkend nie. Maar hy bly in die hande van God. Wat wil hy meer?

(DR II 742, 445v)

U sien, elke keer wanneer ons begin dink oor spesifieke teologiese kenmerke van die Hervormde Kerk, word ons teruggebring Bybel toe, by elke tiperende sisteem verby na die oorsprong toe. Dit het Goddefroy al in 1889 gestel toe hy in sy verweer teenoor H S Bosman daarop gewys het dat Bosman in sewe taamlik lang stukke oor die sogenoemde leerkwessie hom net een enkele keer op die Bybel beroep het; hoogs selde op die Belydenis van ons kerk; maar aanhoudend op Dordt, Calvin, die kerkorde ens. 'Is dit gereformeerde?' vra Goddefroy, 'dan wil ek liever gewoon Bybelliewend regsinnig wees' (Goddefroy 1889:V). In dieselfde trant wys Goddefroy daarop dat dit nie juis die hoogste lof is wat mens aan 'n volk kan gee dat hy deur en deur Calvinisties is nie: my naam is Christen, Hervormd is net 'n bynaam (Goddefroy 1889:10). En 'n klompie reëls verder: 'Die suiwere leer, daar kom dit op aan! Maar die suiwere leer is nooit ofte nimmer by die Hervormers, die leer van hulle vadere, of van die konsilies nie; maar altyd en alleen wat die Heilige Skrifte leer' Goddefroy 1889:11). Laat ek maar meteen vra of dit nie nodig is dat ons ook na hierdie opmerkings van Goddefroy ernstig sal luister nie. Omdat Goddefroy dikwels aangehaal of liever in resente debatvoering in ons kerk bygehaal word, is dit dalk ook goed om verder op sy spoor te loop. Dit is so dat hy in sy argumentvoering oor die goeie reg van die naam Hervormd dit stel dat die Voortrekkers van voor 1843 op soek was na 'n land vry van Engelse oorheersing en waar hulle nie gelykgestel sou word met 'Kaffers, Boesmans en Hottentots' nie, en dat die vestiging en geskiedenis van die Nederduitsch Hervormde Kerk onmoontlik geskei kan word van die politieke verwickelinge van die volk, voor en na die trek (Goddefroy 1889:29). Hy wys op die oorgeërfde sin van godsdienstigheid wat deur die Voortrekkers uit die Kaap saamgebring is en wat hulle laat smag het na die lewende verkondiging van God se Woord (Goddefroy 1889:34). Hy haal ook T F Burgers aan oor die fiere en vrye gees van die Transvaalse burgers, iets wat veral die kenmerk van die Hervormdes is (Goddefroy 1889:45), en ook Burgers se opmerking 'dat die geesdrywery van 'n hardnekkige en blinde dogmatisme wat soos 'n dodelike kanker voortteel in die hart van die koloniale kerk, nog nie vry spel in die Transvaal gehad het nie' (Godde-

froy 1889:46). Maar terselfdertyd wys Goddefroy op die wanvoorstelling van sy woorde op die Algemene Kerkvergadering van 1888 waar hy gesê het 'dat wij zullen blijven vasthouden aan de volgende twee fundamentele beginselen, levensvoorwaarden voor de vrijheid van dit land, en grondslagen hier zelfde wet: Stryd tegen vreemde oorheersing en tegen gelykstelling met kleurlingen' (Goddefroy 1889:62). Diegene wat in hierdie uitspraak van Goddefroy spesifiek teologiese kenmerke van die Hervormde Kerk aangedui sien, moet weer gaan lees wat hy sê: 'Ook is door mij nergens beweerd dat: strijd tegen vreemde oorheersing en tegen gelykstelling met kleurlingen het fundament is waarop de Ned Herv Kerk rust...wat het fundament eener Christelike kerk aanbetreft, dat zal ik nimmer zoeken in eenige leer, maar enkel en alleen in den Heer der gemeente' (Goddefroy 1889:61). Wat duidelik word uit die denke van Goddefroy, is onder andere dit:

- Die eg Hervormde erfenis bly steeds die *Sola Scriptura*.
- Die Hervormde beskouing oor belydenisskrifte is 'onbevange en onbekrompe, soms tot in die onbegrensde', maar hy voeg daarby: 'ofskoon die sinode natuurlik steeds moes aandrang op die handhawing van sy formuliere tot bevordering van goeie orde en enigheid in leer, diens en tug'. Ons sou kon saamvat: vry maar nie bandeloos nie.
- Die Hervormde houding ten opsigte van politiek en samelewing soos dit in die vorige eeu neerslag gevind het in 'n onderskrywing van die onafhanklikheidsstrewes en 'n verwerping van gelykstelling, is baie pertinent bepaal deur tyd en omstandigheid. Net so moet tyd en omstandigheid vandag meespeel in die houding van die kerk. Deur die spesifieke motivering wat in 1951 aan art III gekoppel is, is dit uit die sosio-politieke arena verplaas na die missionêre dwang wat die kerk opgelê is. Diegene wat daarvan opnuut 'n politieke saak gemaak het, voor- en teenstanders tesame, het die Hervormde gesindheid wat Goddefroy probeer verwoord het, verloor.

Dit is ook opmerklik dat A D W Wolmarans (KF II, 81) in 'n naskrif by sy *Kerk-historiese Feiten* die volgende sê:

De Herv Kerk is de kerk onzer vaderen, zij was het symbool van vryheid. Sedert haar stichting [sic] in de ZA Republiek in 1853 heeft zij de vryheid op kerkelyk en staatkundig gebied voorgestaan en trachten te handhaven en vandag staat zij nog, trots alle aanvallen, als een machtig bolwerk tegen ongeloof en bijgeloof, met een wel omlynde belydenis, die de Ere Gods bedoelt en de uitbreiding van Zijne kerk op aarde

---

Let wel: teen ongeloof en bygeloof, 'n belydenis gerig op die eer van God en die uitbreiding van sy kerk.

In die tydperk tussen die driejarige oorlog en die sestigerjare is daar enkele kere gehandel oor die kenmerke van die Hervormde kerk, hoewel seker aanvaar moet word dat geen homogene, vasstaande, omskryfbare geesteklimaat aangedui sou kon word as spesifiek tiperend van die Hervormde teologie nie. Die predikante wat in 1907 in diens van die kerk was, was trouens van uiteenlopende aard en klimaat (Muller, Goddefroy, Van Belkum en Brandt uit Nederland, C W du Toit, A Murray, F S du Toit en P W Ennis uit Stellenbosch, P van Drimmelen wat onderwyser was en vanuit Transvaal in Utrecht gaan studeer het). Teen 1919 was dit nie anders nie (Van Belkum, Brandt, Barger – Murray, Ennis, Van Broekhuizen, Ebersohn – J J Kuhn, J J Prinsloo – Fourie, Strydom, Vermooten).

L E Brandt het in 1925 die eerste omvattende poging gedoen om aan te dui wat die spesifieke teologiese gesindheid van die Hervormde Kerk is. Ek maak enkele aanhalings uit sy artikel 'Onze tradities en gewoonten' (Almanak 1925:106-117):

In 1853 en die jare was het de handhaving van de vrijheid van geweten tegenover invloeden van over de zee, vrijheid van eeredienst tegenover gebruiken, die onbekend waren, politieke vrijheid tegenover de ten doode toe beschermende en vervolgende macht van Engeland. Nu zijn het andere dingen, maar op den bodem ligt dezelfde zucht naar vrijheid en het volle rijke leven, dat God ons gegeven heeft, het verlangen om gebonden te zijn slechts door het wezen, de idee van de schepping Gods, en niet door uiterlijke, door andere menschen opgelegde dingen....

Wij beschouwen de kerk als een geheel, samen komende in haar kerkelijke vergaderingen en vertegenwoordigd door hare besturen. In dit kerkverband hebben de plaatselijke gemeenten hare roeping in het bijeenhouden van de individueele leden der kerk, die rondom verschillende middelpunten of kerkplaatsen wonen....

Hieruit volgt, dat wij niet in de eerste plaats uitgaan om *zieltjes te winnen*, maar in het natuurlijk verband der gemeente door de opvoeding van onse kinderen in de vreeze des Heeren de gemeente trachten uit te breiden en ook door een waarlijk christelijken wandel, zoodat de menschen onze goede werken mogen zien en onzen Vader in de Hemelen mogen verheerlijken en daardoor voor Christus gewonnen mogen worden....

Wij verlangen een dagelijksche bekeering van al onze ongerechtigheden, een dagelijkschen strijd tegen onze booze lusten, een dagelijks opwassen in de genade en de heiligmaking onzer zielen....

Wij erkennen den Bijbel als Gods Woord, den regel van ons geloof, met een gezag boven dat van Formulieren van Eenigheid of andere formulieren, die door menschen zijn opgesteld, waarin wij voor elk voorkomende geval een regel kunnen vinden. Daarom stellen wij ook niet een wet op van raak niet en smaak niet en roer niet aan, en leggen wij niet aan anderen regels op om te zeggen, dit mag niet en dat mag wel, maar prediken wij, dat ieder mensch in zijn eigen geweten ten volle verzekerd moet zijn en dat mijne vrijheid niet gebonden kan worden door het geweten van iemand anders, maar ook, dat mijne schuld niet kan vrijgepleit worden door wat een ander mensch geoorloofd acht....

Christus leeft in mij, en daartoe prediken wij de heden ten dage levende persoonlijkheid van Christus, niet alleen den historischen Christus, die 1900 jaar geleden op aarde gewandeld heeft, maar Jezus Christus, die nu nog elken dag naast ons staat....

Deze persoonlijke verhouding tot omgang met Jezus Christus komt tot stand door het geloof, die wonderlijke vereeniging van kennis en vertrouwen, waardoor wat objectief buiten ons waar is, als een persoonlijke overtuiging subjectief in ons opgenomen wordt. Wij houden het er voor, dat het geloof niet bloot verstandelijk is, noch bloot een zaak van gevoel, noch een bloote werking van den wil des menschen; maar dat onze godsdienst den geheelen mensch omvat en eischt met al zijn vermogens, lichamelijk, zedelijk en geestelijk....

Wij willen geen teken van rechtzinnigheid zoeken in het zeggen van 'Heere' of 'Heer', in het dragen van een toga of van een hoogen hoed, van een zwart of gekleurd pak kleeren, een hoog of een laag vest, een witten of een zwarten das, in onbeduidende veranderingen van woorden in Doop- en Huwelijks- en andere formulieren....

Ook bij het *aannemen van nieuwe leden* willen wij niet eischen, dat zij het heele Kort Begrip letterlijk moeten kunnen opzeggen en lange reeksen van koningen en richters, van gelijkenissen en wonderwerken van buiten moeten kennen, maar dat zij bewijs moeten geven, dat zij iets begrepen hebben van den inhoud der gelijkenissen, van de beteekenis der voornaamste wonderwerken, dat zij met vaste overtuiging kunnen belijden, dat zij gelooven....

De betekenis der Sacramenten berust in het genadeverbond van God met de gemeente van Jezus Christus....Het gebruik der beide Sacramenten moet zijn een geloofsdaad en een belijdenis....

De Doop is het zegel van Gods Verbond met ons, niet ons verbond met Hem....

Teen dié tyd was die eerste alumni van die Fakulteit Teologie aan die Universiteit van Pretoria reeds op die kansels van die kerk en het hulle 'n rol begin speel in die formulering en vorming van die Hervormde geestesleer. A J G Oosthuizen skryf in 1934 oor die kerk se eie mentaliteit, karakter, beginsels en beskouings wat hom onderskei van ander kerkgenootskappe. Hy handel spesifiek oor dié sake wat steeds opgehaal word wanneer oor die verskille tussen die kerke gepraat word: gebed, wedergeboorte en bekering, geestelike lewe, sending en die roeping van die kerk ten opsigte van allerlei probleme wat die volkslewe raak. Enkele aanhalings:

So het dan die Ned Herv Kerk van Afrika sy eie mentaliteit, karakter, beginsels en ideale....Die nugterheid en eenvoudigheid wat 'n kenmerk van die ou bevolking van Transvaal was, word vandag nog by die Ned Herv Kerk aangetref....

Gebed is 'n besonder heilige handeling. Die mens stel hom voor die aangesig van God en spreek tot God. Die mens kan dus alleen in heilige erns en met eerbied bid. Dit pas hom ten enemale nie om met buurmansgemeensamerheid met God te wil omgaan nie....

Ons kerk wil dus dat sy gemeentelid sal bid, maar liever in die binnekamer, en dan met heilige eerbied en erns, en in die openbare samekomsle moet die voorganger as die woordvoerder van die aanwesiges, in die gebed voorgaan. As die gemeente hierin getrou is, is die kerk oortuig dat sy gemeentes waarlik biddende gemeentes is....

Ons kerk is tevrede om die Woord van God te verkondig, en is daarvan oortuig dat waar dit met getrouheid gedoen word, daar sal God op Sy tyd en op Sy manier ook die wedergeboorte skenk aan Sy uitverkorenes. Met kalmte en met erns, biddend en met oortuiging die Woord van God te verkondig is dan ook al wat die kerk van sy predikante verwag. Owerigens laat die kerk dit met gerustheid in die hand van God....

Ons kerk stel dan ook as ideaal vir sy gemeentes 'n kinderlike geloof in Jesus Christus en 'n opregte liefde vir God en vir die medemens. Die gemeentes word aangemoedig om deur die gebruik van die Woord van God en van die sakramente, en deur gebed, die wil van God beter te leer ken, en Hom met liefde en getrouheid te dien ....

Wat ons verhouding teenoor die probleme, waarvoor ons volk staan, betref, is dit seker nie waar dat ons kerk onverskillig daarteenoor staan nie. Maar die kerk is van mening dat die probleme meestal op die terrein van die staat lê en dat die kerk hom nie mag inmeng in sake wat buite sy eie terrein val...

Die kerk wil alleen sy roeping vervul. Hy wil die Woord van God verkondig, die Evangelie van Christus aan die gemeente voorhou. Sy werk is om die lig van die Evangelie te laat skyn, want daarmee kan hy veel meer uitvoer as met al die inmenging in staatkundige aangeleenthede....

(Oosthuizen 1934)

In 1942 is dit die jong F J van Zyl wat oor die roeping van die kerk skryf. Ook hieruit enkele aanhalings:

[A]s ons Kerk dan nog altyd aan die kant van die volk gestaan het, waarom beweeg hy hom dan ook nie op die verskillende terreine van die volkslewe nie, waarom spreek hy hom dan ook nie uit oor volks-en staatsaangeleenthede nie, waarom gee hy dan nie 'n uitspraak, soos baie verlang, oor die oorlog nie?...Die Kerk is van God gegee....Die Kerk is daar, en alleen daar waar die gekruisigde Christus verkondig word. Die geopenbaarde werk van Christus is die oorsprong van die Kerk, en die verkondiging van hierdie werk is die opdrag aan die Kerk ...die prediking van die Evangelie en die uitdeling van die Sakramente ....Uit die voorgaande is daar twee dinge wat beklemtoon moet word. Ten eerste dat die Kerk die magsgebied van God is, en dat dit vir die Kerk nie om mense gaan nie, maar om die eer van God en die diens van Sy Woord....Ten tweede kan daar in die Kerk geen partyskap wees nie....Sodra die Kerk gaan praat na die mond van een of ander party, dan verloor hy sy vryheid....Wat is nou in die lig van hierdie opvatting van die Kerk, die taak van ons Kerk teenoor ons volk?...

En nou kan die taak van ons Kerk ten opsigte van ons Volk alleen maar wees, in uitvoering van sy Godgegewe opdrag, dat die volk in die Kerk die vrye en suiwere Woord van God kan vind. Die roeping van ons Kerk teenoor ons volk kan geen ander wees nie as om aan die volk te verkondig wat haar roeping is in en deur Christus, en dit alleen deur die prediking van die Evangelie volgens die Skrif....

(Van Zyl 1942)

Dit is uit die stukke van Brandt, Oosthuizen en van Zyl duidelik dat dit hoofsaaklik om afgrensing gaan, veral teenoor die ander Afrikaanse kerke.

- *Kerkebegrip* – teenoor die Kuiperse klem op die plaaslike gemeente, die bevinde-likheid en die piëtisme, en teenoor die metodisme.
- *Skrifbeskouing* – teenoor die dogmatisme wat die belydenisskrifte op die voor-grond stoot en die imperatief van die Skrif tot 'n wetskasuïstiek verlaag.
- *Christologie* – die reële teenwoordigheid van Christus teenoor die subjektivisme wat deur middel van bepaalde geestesekstases die afstand tussen die historiese Jesus en die eie tyd wil oorbrug.
- *Sakramentsopvatting* – gebruik van die sakramente as 'n belydenisdaad teenoor 'n magiese benadering of 'n akkomodasie aan vooroordele van die dag.
- *Etiëk* – opregte liefde tot God en medemens as vrug van die werking van die prediking en sakramente, volgehoue en daaglikse bekering teenoor die dweep-sieke verskynsels van destyds.
- *Kerk en volk* – 'n verhouding van solidariteit maar 'n uitdruklike afkeer aan poli-tieke betrokkenheid – teenoor die verskynsels van enersyds 'n teologiese politiek-ery en andersyds voortdurende eise aan die regering om deur middel van wet-gewing 'n samelewing af te dwing wat in die oë van die kerk gewens is.

Hierdie laaste houding word goed uitgedruk in die herderlike skrywe aan die lede van die kerk in 1915, ná die rebellie: 'ook moeten wy nooit vergeten dat het Konink-ryk Gods hooger is dan de Koninkryken dezer wereld, en dat wij daarom geen ding-en van wereldsche politiek in de Kerk moeten brengen' (S P Engelbrecht 1941:105). Engelbrecht het die hele kerklike houding soos volg opgesom:

Meermale word die aandag daarop gevestig dat die Ned Hervormde Kerk nie metodisties van aard is nie en ook nie neo-kalvinisties nie. Die gevaar van alle metodisme is dat dit die karakter van die Kerk bedreig....Die neo-kalvinisme is niks anders dan 'n protestantse sko-lastiek nie. Dit is aggressief van aard en wil heers, ook oor die Staat.

(S P Engelbrecht 1941:103)

As ons kon volstaan met wat tot die tyd van die tweede wêreldoorlog as houding en standpunt van die Hervormde Kerk geformuleer is, was ons taak minder moeilik. Ná die oorlog, en veral van die sestigs af, word die saak egter baie gekompliseerd. Die handelinge van die kerk en die werk van sy teoloë word dan op 'n ander wyse reaktief. Die teenstellings Hervormd – Nederduitse Gereformeerde en Hervormd - Gereformeerde gaan voort en intensifiseer selfs, maar daar kom nuwe bedreigings wat ander vorms van reaksie oproep. Wat die kerk betref, is die bedreiging 'n nuwe teologie wat in 'n verskeidenheid mutasies vorm geneem het: ekumenies, sosiaal,

sonder eskatologie of met min daarvan, gereed om werktuig te wees van die politieke, sosiale en ekonomiese aspirasies van almal wat hulleself as arm en veronreg beskou het. Dit is die bloudruk vir 'n burgerlike godsdiens in ekumeniese dimensie, onverbloemd en onbeskaamd besig om nuwe ekklesiologie en Christologie uit die Skrif af te lei, sodat die kerk saam sal loop in die massabetoging en die terroristiese bevrydingstryd, met die belydenis van 'n Christus wat die groot patroon is vir versetaksies en slagkreetbewegings. Hierdie nuwe teologie is in die Nederduitsch Hervormde Kerk beantwoord met 'n reglynige weerstand en 'n verbete vashou aan tradisionele posisies, veral dan ten opsigte van die beskouing oor die gedagte van 'geen gelykstelling', maar wat baie pertinent nou bewoord is as 'n keuse vir 'afsonderlike en gelyke geleentheid'.

Die amptelike stukke van die kerk vertoon egter duidelik 'n bepaalde interne spanning tussen enersyds 'n versigtige en weldeurdagte teologiese oordenking en beredenering en andersyds 'n verstarrende politieke standpunt gepaard met 'n beweging in die rigting van 'n verhardende dogmatisme. Die geleentheid was daar om duideliker en intenser as tevore te teologiseer, maar dit is 'n ope vraag of die Hervormde Kerk en sy teoloë ryp genoeg was om die geleentheid te benut. Die aanslag was fel en volgehoue en daar was min tyd vir nadink, bo-al min tyd en ook min lus vir nugtere balans. 'n Stryd met so 'n intensiteit lei nou maar eenmaal tot steeds sterker teenstellings. Omdat ek self vanaf die vyftiger jare so nou betrokke was by baie wat in die kerk gebeur het en wat namens sy vergaderinge gesê en geskryf is, kan ek nie onbevange oor daardie tydperk praat nie, behalwe om te herhaal wat ek reeds meer kere gesê het: Daardie stryd het houdings tevoorskyn laat kom wat nie te rym is met die oorgelewerde aard van die kerk nie, miskien selfs nie met wat die Heilige Skrif van die kerk eis nie. Om hierdie aanvoeling te substansieer, of dalk verkeerd te bewys, vra 'n onbevooroordeelde en indringende ondersoek van die kerklike en teologiese geskiedenis van die Hervormde Kerk in die dekades 50 tot 80.

Daarvoor het ek nog nie die geleentheid gehad nie, en is ek waarskynlik ook nie die geskikte persoon nie. Die vraag is immers nie net 'Wat is Hervormd?' nie, maar ook 'Wat is gewensd Hervormd?' Ons kom elke keer terug by die Skrif, dié versameling van heilige en kanonieke geskrifte wat vir ons sê wie ons is en wat ons moet doen. Die teologiese posisie van ons kerk is by voorkeur aangedui as Bybels-Reformatories, soos op dié voorblad van *HTS* 1 tot 32/1, 2. Die lede van die fakulteit het egter elk op eie wyse aan hierdie begrip inhoud probeer gee. Die twee feesbundels wat vanjaar verskyn het, kan die begin wees van 'n poging om die verskeidenheid in ons teologiebeoefening raak te sien. Dit was immers van die vestiging van die fakulteit af die geval dat die teologiese dosente nie eners en eensluidend teologie be-

oefen het nie. Tereg praat die dekaan van fakulteit in die voorwoord van die fakulteitsfeesbundel van 'n dialektiese spanning tussen ewigheid en tyd waarbinne die spel van die teologie gespeel word. Hy gaan verder deur getrou aan die teologiese tradisie van ons kerk aan te dui dat teologie nooit mag eindig in 'n afgeronde en geslote sisteem nie en dat die toekoms van die teologiese refleksie Woordgebonde en tradisiegetrou sal wees maar tegelyk rekening sal hou met tyd en omstandigheid (Koekemoer 1992:9). Ek meen dat daarmee tot in hoë mate die teologiese eie-aardigheid van die Hervormde Kerk aangedui is.

Die teologiese dosente wat deur middel van hulle geskifte hulle die beste leen tot 'n hedendaagse kritiese evaluering van teologiese tendense, is F J van Zyl, B J Engelbrecht en A D Pont. Pont het reeds in 1964 so-iets soos 'n teologiese program geformuleer, gerig op 'n 'vernuwing in ons teologie': Ek haal kursories aan:

Dit sal nodig wees en steeds meer nodig word dat die teoloë in die Kerk sal bly besin oor die positiewe, anti-rewolusionêre aspekte van die Bybels-reformatoriese teologie. Miskien moet die opdrag nog wyer gestel word: as ons 'n vernuwing in ons teologie, 'n vernuwing in ons kerklike lewe en denke wil bewerkstellig, dan is dit...nodig dat ons almal – predikante, kerkraadslede én lidmate – die Bybels-reformatoriese teologie opnuut na vore haal en dáár, in die grondslae van ons kerk en teologie, die juiste rigting vind wat ons moet gaan.

In dáárdie poging sal ons aan 'n tweetal sake werklikwaar ons aandag moet gee. Die een is die onverbreekbare band wat daar tussen die Ou en Nuwe Testament bestaan en die kardinale feit dat Jesus Christus, die Messias, die vervulling van die Ou-Testamentiese profesie en verwagting is....

Die ander faktor lê op 'n effens ander vlak. Die feit dat ons Afrikanervolk, naas sy geloof in God soos geopenbaar in die Heilige Skrif en in die Belydenisskrifte van die Kerk, wat die inhoud van daardie geloof onder woorde bring, nog 'n verdere binding besit en handaaf, is van enorme betekenis....Die verbondenhede is ons volksgeloftes – dié van 1838 en van 1880....

Die eerste is die beroemde gelofte van 1838 waar dit gegaan het om die behoud van die Christelike geloof en die Christelike beskawing hier in die binnelande van Afrika. En Bloedrivier was die antwoord.

Die tweede is die beroemde gelofte van 1880 te Paardekraal waar dit gegaan het om die behoud van die Afrikanervolk as 'n eie, selfstandige volk hier in Afrika. En Amajuba was die antwoord.

En alleen as ons daardie twee geloftes, wat na die Heilige Skrif en die Belydenisskrifte van die kerk die geestelike fondament van ons volksbestaan en voortbestaan hier in Afrika is, ten volle in ons teologiese denke verdiskonteer, sal ons vir ons volk en ons tyd verantwoordelike teoloë kan wees....

Dat ons aan hierdie geloftes so min aandag gegee het in ons teologiese denke hang waarskynlik saam met die feit dat ons amper te lank onself deur die Europese teologie laat lei het en verkeerdlik dit ons plig geag het om daarvan 'n weerklank in Afrika te wees. Dit is egter ons onverbiddelike taak...dat ons die Woord van die Here grondig en opreg aan ons gemeentes sal verkondig en sal toepas, sowel in die algemeen as in die besonder. Dit beteken dat ons hier, in ons land, die Woord moet uitdra en toepas na die riglyne van die Belydenisskrifte van die Kerk, met inagneming van die geloftes van die volk.

(Pont 1964)

Dit is duidelik dat in hierdie gedagtes 'n nuwe benadering na vore kom. Dit is 'n vraag of Pont nie die inhoud en draagkrag van die 1838 gelofte oorspan as hy sê dat dit gegaan het om die behoud van die Christelike geloof en die Christelike beskawing hier in die binnelande van Afrika nie. Verder is die benaming gelofte vir die Paardekraalverbond dalk reeds te veel, maar veral dan die inhoud daarvan wat volgens Pont 'gegaan het om die behoud van die Afrikanervolk as 'n eie, selfstandige volk hier in Afrika'. Dit bring 'n dimensie in die teologie by wat ernstige vrae laat ontstaan. Die antwoord op die ekumeniese burgerlike teologie lê sekerlik nie in 'n ander burgerlike teologie nie. Ook Pont se beskouing oor die kerkgeskiedenis roep vrae na vore in dié opsig dat hy dit as 'n heilsgeskiedenis sien, sodat kerkgeskiedskrywing horisontaal en vertikaal moet aandui en interpreteer. Die vraag is hoe die stem van God in die geskiedenis van die land gehoor en geïnterpreteer word. Hoor ons in die geskiedenis van die kerke in Suid-Afrika 'n wye verskeidenheid van mekaar weersprekende Godstemme, of moet ons uit die verskeidenheid een stem probeer hoor, en wat sê dié stem? Wanneer dit van Pont aangeteken word dat hy die inhoud van die volkskerkgedagte en die verbondsteologie in 'n Suid-Afrikaanse konteks belig het en daarmee die grondslae gelê het waarop 'n tipiese Hervormde teologie kan ontwikkel (Steenkamp 1992:287), is die vraag of die kerk werklik homself kan wees in Bybelse sin as hy hierdie rigting volg. Dat Pont invloed uitgeoefen het in die kerklike teologiese denke, is onbetwisbaar. Of hy daarin geslaag het om 'n nuwe, eg Hervormde teologie te vestig, is 'n vraag aan die kerklike teologie.

B J Engelbrecht het oor 'n lang tydperk versigtig en gesofistikeerd geteologieseer. Sy publikasies dui daarop dat ook hy binne tyd en omstandigheid antwoorde

probeer gee het op die kerklik-ekumeniese aanslag wat die kerk getref het. Die oorheersende indruk wat sy werk nalaat, is dat hy te versigtig was, te skroomvallig om wel sy buitengewone gawes voluit aan te wend in duidelike koersgewing en besinning vanuit die idioom van die dialektiese teologie, iets waarvoor hy goed toegerus was. Hy het hom liever gehou aan die gebaande weë van die Reformatore, meer spesifiek Calvyn en die belydenisskrifte, en so die idee gevestig dat die sestiende-eeuse Hervorming en die tyds- en omstandigheidsbepaalde belydenisskrifte 'n tydlose en finale formulering van die Christelike geloof gegee het, iets wat juis onreformatories sou wees. Dit moet tot Engelbrecht se verdienste gereken word dat hy nugter en gebalanseerd probeer dink het oor die verhouding kerk-volk (vgl Engelbrecht 1969) en veral oor die relatiewe betekenis van die geskiedenis. Uiteindelik egter is 'n mens geneig om in verband met die totale beeld van sy op skrif gestelde denke woorde soos konserwatisme en dogmatisme te wil aanwend. Dat hy groot invloed uitgeoefen het op kerklike denke en verkondiging (Koekemoer 1992: 324) staan vas, en in alle billikheid moet aangetoon word dat Engelbrecht se werk nog nie volledig nagevors en weergegee is nie, miskien omdat hy so wyd en uiteenlopend gepubliseer het.

F J van Zyl daarteenoor, is indringend behandel vanuit verskillende perspektiewe. Of dit indringend en omvattend genoeg was, is te betwyfel. Verla die reeks 'Kerk en wêreld' wat in *Die Hervormer* van Mei 1962 tot Februarie 1963 verskyn het, verdien hernude aandag. Ek maak enkele aanhalings:

Die kerk van die Reformasie is 'n kerk wat die onrus ken. Want die Reformatore het dit weer ontdek dat die waarheid waarvan, waarin en waaruit die kerk lewe, nie sy eie besit is waaroor hy selfstandig en eie-magtig beskik nie, maar 'n waarheid wat oor hom beskik, wat bo en teenoor die kerk staan: Jesus Christus die weg, die waarheid en die lewe van die kerk....Daar is in die kerk altyd baie wat van tyd tot tyd omvergegooi en uitgedrywe moet word, dinge, gewoontes en gebruike waaraan ons in die loop van die tyd so gewoond geword het dat ons dikwels nie meer opmerk hoe in stryd hulle soms met die wese van die kerk kan wees nie....Want daarom gaan dit uiteindelik: nie om 'n definisie van die kerk nie, maar om kerk te wees...

Uit alles wat ons hierbo gesê het, is een ding ongetwyfeld baie duidelik, en dit is dat God die kerk in diens neem vir sy wêreldgerigte sending. Die God van die Bybel wat Homself in Jesus Christus aan ons bekend gemaak het, is na buite, na die wêreld gerig. God is vir die wêreld. Nou kan ons mense wat die kerk uitmaak nooit soos God vir die wêreld wees nie, en tog sal ons as kerk van Jesus Christus nie

anders kerk kan wees nie as ook kerk vir die wêreld. 'n Kerk dus wat nie na binne leef nie, maar na buite....

Maar dat die kerk so tot die wêreld gerig is, hom so ken, so met hom verbonde is en so verantwoordelik is vir hom, moet sigbaar word in sy lewe. Die wêreld moet weet dat daar so 'n kerk is. En as dit nie die geval is nie, moet die kerk hom ernstig afvra of hy nog kerk is volgens die bedoeling van God....

Is dit nie waar dat ons as kerk meer na binne as na buite lewe nie? Meer op onself gerig as na buite, na die wêreld? Gaan dit nie miskien vir ons in eerste en in laaste instansie net om onself, ons eie wasdom, ons eie heerlikheid nie?

(Van Zyl 1962)

Van Zyl se teologiese invloed in die kerk strek oor 'n lang tydperk. Hy is 'n goeie voorbeeld van 'n invloedryke en gerespekteerde teoloog lank voor hy teologiese dosent geword het.

Ek moet afsluit. Ek kon niks meer bied as enkele vlugtige verwysings nie. Self het ek met verloop van tyd gedeel in teologiesering en kerklike denke.

Kritiese vrae wat met verloop van tyd deur my gestel is, in geskryf en mondelings, gaan oor lidmate en ampsdraers wat die gesag van die kerk en teologie agter hulle eie politieke opvattinge wil inspan, die gevaar dat die kerk uit reaksie sy nutterheid mag verloor, die politisering van artikel III of die beskouing dat hy enigsin 'n fundamentele funksie in die kerk vervul, wangebruik en misbruik van die Bybel, die gebrek aan 'n diakonale verantwoordelikheid wyer as die kerk self, die onvermoë van die kerk om uitspattige lewe by sy lidmate teen te werk, die afkeer daarvan om goeie menseverhoudinge deur die prediking en pastoraat te bevorder, die gevaar van volksteologie en apartheidsteologie, die voorhou van die volkskerkgedagte asof die wese van die kerk daarin geleë is, ensovoorts. Ek staan steeds by hierdie kritiese vrae en ek is oortuig dat hulle voortkom uit kennis van en solidariteit met die Nederduitsch Hervormde Kerk vanaf die tyd van die Groot Trek tot vandag toe. Ek wil beweer dat dit Hervormd is om sulke vrae te stel en dat die Skrif ons telkens wegroep van alle selfingenomenheid, alle sisteemdenke, alle oorbeklemtoning van die belydenisskrifte, alle ongedissiplineerde lewenspraktyke. Graag herhaal ek wat ek in Februarie 1990 geskryf het:

Wat nodig is, is nie hoë en swaar redenasies oor ons identiteit nie, maar gewoonweg net deeglike, harde werk: Prediking wat voed en vermaan, herderlike bewoënhed oor elke mens op die pad van die kerk, aandag aan die klein dingetjies in die lewens van mense, gereelde gebed en Bybel lees, sorgende liefde vir mekaar en vir ander. Dit

is tog waaroor dit gaan! Die tyd is nou daar vir die Hervormde Kerk om sy kerk wees te bevestig. Die besondere van die kerk van Christus is juis dat hoe meer hy kerk is, hoe meer hy ook volkskerk is – kerk vir die volk waarin hy geplant is, kerk vir die volke waarheen hy geroep is.

(Oberholzer 1990:2)

Literatuurverwysings

- Brandt, L E 1925. Onze tradities en gewoonten. *Almanak voor de Nederduitsch Hervormde Kerk van Afrika* 19, 106-117.
- Bakhuizen van den Brink, J N e a (reds) 1960. *Documenta Reformatoria*, Deel I. Kampen: Kok.
- (reds) 1962. *Documenta Reformatoria*, Deel II. Kampen: Kok.
- Engelbrecht, B J 1969. Geloftedag, *Die Hervormer* Desember 1969, bl 5-7.
- Engelbrecht, S P 1941. Die Ned Hervormde Kerk en die politiek. *Almanak vir die Nederduitsch Hervormde Kerk van Afrika* 35, 103-109.
- Goddefroy, M J 1889. *De kerkkwesie niet een leer- maar een levenskwesie*. Tweede Druk. Den Haag: De Swart en Zoon.
- Koekemoer, J H 1992. 'n Inleidende woord. *HTS* 48, 9-10.
- 1992. Dogmatiek en Christelike Etiek binne die Fakulteit Teologie (Afd A) van die Universiteit van Pretoria. *HTS* 48, 315-328.
- Oberholzer, J P 1990. Daar is bekering nodig, *Die Hervormer*, Februarie 1990, bl 1-2.
- Oosthuizen, C W [A J G] 1934. Wat is die standpunt van die Ned Herv Kerk? *Almanak vir die Nederduitsch Hervormde Kerk van Afrika* 28, 153-157.
- Pont, A D 1964. Die taak van die teologie, *Die Hervormer* Februarie 1964, bl 5-6.
- Steenkamp, J J 1992. Die teologiese gerigtheid van die Departement Kerkgeskiedenis 1957-1992. *HTS* 48, 273-291.
- Van Zyl, F J 1942. Ons kerk en ons volk. *Almanak vir die Nederduitsch Hervormde Kerk van Afrika*, 58-62.
- 1962. Kerk en wêreld, *Die Hervormer*, Mei 1962, bl 21-22.
- 1962. Kerk en wêreld, *Die Hervormer*, Julie 1962, bl 8.
- 1962. Kerk en wêreld, *Die Hervormer*, Augustus 1962, bl 5.
- 1962. Kerk en wêreld, *Die Hervormer*, September 1962, bl 6-7.
- 1962. Kerk en wêreld, *Die Hervormer*, Oktober 1962, bl 4.

Van Zyl, F J 1962. Kerk en wêreld, *Die Hervormer*, November 1962, bl 6-7.

--- 1962. Kerk en wêreld, *Die Hervormer*, Desember 1962, bl 4.

--- 1963. Kerk en wêreld, *Die Hervormer*, Januarie 1963, bl 11.

--- 1963. Kerk en wêreld, *Die Hervormer*, Februarie 1963, bl 4.

Wolmarans, A D W s a. *Kerkhistoriese feiten II*. Pretoria: Wallachs.